

مطالعات اجتماعی در کشور آذربایجان

دکتر نیره شاه محمدی

مقدمه

اصول کلی آموزش و پرورش آذربایجان، در قالب قانون تحصیل در سال ۱۹۹۲، از سوی مجلس ملی جمهوری آذربایجان به تصویب رسیده است. براساس این قانون حق برخورداری از آموزش و پرورش، بدون توجه به نژاد، ملیت، دین، زبان، جنسیت، سن، وضعیت مالی و دیدگاه سیاسی برای شهروندان کشور آذربایجان، محفوظ است. شهروندان در انتخاب نوع آموزش، مدرسه و زبان آموزش آزاد هستند.

دوره آموزش عمومی در کشور آذربایجان شامل سه دوره تحصیلی: ابتدایی، اساس و متوسطه (دبیرستان) است.

کل دوره آموزش اجباری در آذربایجان ۱۱ سال است. کلاس‌های این دوره حداقل ۱۵ و حداکثر ۲۹ دانش‌آموز دارند. در صورتی که تعداد آنان به ۳۰ نفر برسد، کلاس به دو قسمت تقسیم و دو کلاس مجزا ایجاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: مطالعات اجتماعی در آذربایجان، آموزش و پرورش در آذربایجان، علم و زندگی

درس علم و زندگی

کتابی با عنوان «مطالعات اجتماعی» با عنوان‌های مشابه در دوره ابتدایی کشور جمهوری آذربایجان تدریس نمی‌شود. اما کتاب درسی «علم و زندگی» که بخشی به نام فرد و جامعه دارد، به آموزش‌های مرتبط در این زمینه می‌پردازد. به عبارت دیگر، جمهوری آذربایجان از روش چندرشته‌ای (تلفیقی) برای سازمان‌دهی برنامه درسی استفاده می‌کند و مطالبی را که در زندگی واقعی دانش‌آموزان بیشتر جنبه کاربردی داشته باشند، با عنوان علم و زندگی به آنان ارائه می‌دهد.

در سازمان‌دهی تلفیقی برنامه درسی علم و زندگی جمهوری آذربایجان همه رشته‌های درگیر در برنامه (تعلیمات اجتماعی، بهداشت، محیط زندگی و اخلاق) با مطالعه موضوع معینی و با عنوان برنامه درسی واحدی به نام علم و زندگی با یکدیگر پیوند می‌یابند.

برنامه درسی علم و زندگی دوره ابتدایی جمهوری آذربایجان دارای ویژگی است:

- دانش‌آموز محور بوده و با زندگی آن‌ها در ارتباط است.

- روش‌های گوناگونی از تدریس و یادگیری را به کار می‌گیرد.

دوره ابتدایی کشور جمهوری آذربایجان، به شیوه تلفیقی و مبتنی بر رویکرد چندرشته‌ای، به صورت مشارکتی و تعاملی است که با زندگی دانش‌آموزان ارتباط دارد. «تدریس تعاملی» روشی است که فراتر از کمک به دانش‌آموزان، به کسب محتوای علمی و مهارت‌ها می‌انديشد. در این رویکرد، علاوه بر توجه به کسب اطلاعات و مهارت‌ها، بر فرایند تفکر و هدف‌های اجتماعی آموزش تأکید فراوان شده است. تدریس تعاملی در مقابل تدریس مبتنی بر «نظارت و تحدید» یا «اقتدار و تسلط» قرار دارد که این نوع دوم در عموم مدرسه‌ها یافت می‌شود و هدف اصلی آن توسعه مهارت‌های «نقش‌محور» است.

هدف‌های کلی

■ طبیعت و ما

- دانش‌آموز خود را بخشی از طبیعت می‌داند.
- اهمیت شناخت طبیعت را درک می‌کند.
- دانسته‌ها و ندانسته‌های خود را از هم متمایز می‌کند.
- در ارتباط با طبیعت از دانش و مهارت‌های

خود استفاده می‌کند.

● ساختار و اعضای اصلی بدن انسان را به شکلی ساده توضیح می‌دهد.

● در جهت بهبود وضعیت زیست‌محیطی محل زندگی خود، پروژه‌های ساده‌ای آماده و ارائه می‌کند.

● تصویری ساده از طبیعت محل زندگی خود و جمهوری آذربایجان ارائه می‌دهد.

فرد و جامعه

● به انسان به‌عنوان موجودی اجتماعی شخصیت می‌دهد.

● از تشکیل انجمن‌های مختلف توسط انسان‌ها اطلاع دارد و تفاوت‌ها را تحمل می‌کند.

● با صرفه‌جویی و پس‌انداز، استفاده از منابع را با بودجه خانواده و دولت هماهنگ می‌کند.

● فایده کار گروهی را می‌داند و برای حل مسائل و مشکلات معین با دوستانش گروه تشکیل می‌دهد.

● حقوق خود را می‌داند، از آن‌ها استفاده می‌کند و به حقوق دیگران احترام می‌گذارد.

اخلاق

● به آداب روابط بین انسانی به‌صورت عاقلانه عمل می‌کند.

● به رفتارهای ضد آداب اجتماعی به شکل انتقادی می‌نگرد.

● آموخته‌های معنوی خود را در رفتار و کردارش در خانواده، مدرسه و جامعه به نمایش می‌گذارد.

● جهان‌بینی دینی و علمی مرتبط با آفرینش دنیا را می‌داند.

● ارزش‌های معنوی را که ادیان آن‌ها را تبلیغ می‌کنند، می‌فهمد و آن‌ها را از خرافات متمایز می‌کند.

سلامتی و ایمنی

● در ارتباط با سلامتی و محافظت از آن، مسئولیت برخی از مسئله‌ها را برعهده می‌گیرد.

● عادت‌های زیان‌آور و برخلاف روش

زندگی سالم را می‌شناسد.

● با استفاده از علائم راهنمایی در خیابان به آسانی رفت‌وآمد می‌کند.

● عوامل تهدیدکننده ایمنی در فعالیت‌های زندگی را می‌شناسد و به قواعد ایمنی یادگرفته شده در زندگی روزمره عمل می‌کند.

● در وضعیت‌های فوق‌العاده می‌تواند از وسایل حفاظت جمعی و فردی استفاده کند.

هدف‌ها براساس پایه‌های تحصیلی

پایه اول ابتدایی

۱. موجودات و رویدادهای طبیعی را با توجه به ویژگی‌های مشخصه هر یک دسته‌بندی می‌کند.

۲. موجودات و رویدادها را به شکل ساده به تصویر می‌کشد.

۳. شکل‌های جغرافیایی (کوه، تپه، دره، دشت، رودخانه و دریاچه) را با توجه به ویژگی‌هایشان متمایز می‌کند.

۴. موجودات جان‌دار (گیاه، حیوان و انسان) را از هم متمایز می‌کند.

۵. عوامل ضروری زنده ماندن جان‌داران را نام می‌برد.

۶. تمیز نگه‌داشتن محیط اطراف (خانه، کلاس، هوا و آب) را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۷. مفاهیم «فرد»، «خانواده» و «اجتماع» را بیان می‌کند.

۸. فایده کار گروهی را با استفاده از مثال توضیح می‌دهد.

۹. وظایفی را که در خانواده و جامعه بر عهده دارد، شرح می‌دهد.

۱۰. نیازهای ضروری خود را (غذا، لباس و لوازم مدرسه) می‌شمارد.

۱۱. پیشنهادات خود را برای استفاده صرفه‌جویانه از منابع موجود (ارزاق، آب، گاز و انرژی برق) بیان می‌کند.

۱۲. با استفاده از نمودار روزانه، استفاده صحیح از وقت را به نمایش می‌گذارد.

۱۳. واحد پول کشور را نام می‌برد.

۱۴. علائم و نشان‌های روی اسکناس‌ها را

شرح می‌دهد.

۱۵. نمادهای ملی را نام می‌برد.

۱۶. پرچم کشور را رسم می‌کند.

۱۷. سرود ملی را می‌خواند.

۱۸. مقررات انضباطی مدرسه را نام می‌برد.

۱۹. وظایف خود و دوستانش را بیان می‌کند.

۲۰. حقوقی را که در مدرسه از آن برخوردار

است، بیان می‌کند.

۲۱. به آداب ارتباطات انسانی (سلام دادن،

معرفی کردن خود، سؤال کردن، پاسخ دادن و خداحافظی کردن) عمل می‌کند.

۲۲. رفتارهای خارج از آداب اجتماعی را متمایز می‌کند.

۲۳. عوامل شکل‌دهنده شخصیت اخلاقی (صداقت، راست‌گویی، صمیمیت و سخت‌کوشی) را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۲۴. نگرش خود را در مورد ارزش‌های ضداخلاقی (دروغ‌گویی، حسادت و خبث‌بینی) بیان می‌کند.

۲۵. نمادهای دینی موجود در تصویرهای کتاب (عبادت‌گاه‌ها، علامت‌ها، کتاب‌های آسمانی و اشیا) را از هم متمایز می‌کند.

۲۶. تصورات ابتدایی خود را در مورد ادیان به شکل ساده بیان می‌کند.

۲۷. برداشت خود را در مورد وظایف اخلاقی (احترام به بزرگ‌ترها، مراقبت از بیماران و کوچک‌ترها) بیان می‌کند.

۲۸. برداشت اولیه خود را در مورد سلامتی و حفظ آن شرح می‌دهد.

۲۹. عوامل زندگی سالم (تمیزی، تغذیه مناسب، خواب و استراحت) را نام می‌برد.

۳۰. لباس‌های خود را با توجه به وضعیت آب و هوا از هم متمایز می‌کند.

۳۱. راه‌های جلوگیری از بیماری‌های عفونی (سرماخوردگی، آنفولانزا و آنزین) را نام می‌برد.

۳۲. ابزار خطرناک (وسایل برقی و گازی، و مواد آتش‌زا، برنده و سوراخ‌کننده) را نام می‌برد.

۳۳. به مقررات ساده راهنمایی و رانندگی (راه رفتن از کنار جاده و عمل کردن به پیام

علامتها) عمل می‌کند.

۳۴. حوادث طبیعی (سیل، زلزله، رعد و برق، رانش زمین و بهمن) و حوادث غیرطبیعی (انفجار، آتش‌سوزی، تصادف‌های بزرگ رانندگی و آلودگی محیط با مواد سمی) را در تصویرها نشان می‌دهد.

۳۵. آژیرهای دفاعی و وسایل مقابله با حوادث (ماسک ضدگاز، کپسول آتش‌نشانی، آب و شن) را تشخیص می‌دهد.

۳۶. مهارت‌های محافظت از خود را در شرایط شبیه‌سازی شده به نمایش می‌گذارد.

پایه دوم ابتدایی

۱. رویدادها و موجودات را براساس ویژگی‌های خاص هر کدام گروه‌بندی می‌کند.
۲. برای آشنایی با موجودات و رویدادهای طبیعی از وسایل مناسب به آسانی استفاده می‌کند.

۳. چرخه آب در طبیعت را به شکل ساده رسم می‌کند.

۴. تغییرات ایجاد شده در سطح زمین در اثر حوادث طبیعی را به شکل ساده شرح می‌دهد.
۵. یک نقشه ساده جغرافیایی از محل زندگی خود رسم می‌کند.

۶. جان‌داران محل زندگی خود را به شکل ساده رسم می‌کند.

۷. جان‌دارانی را که می‌شناسد، براساس ویژگی‌های خاص هر کدام متمایز می‌کند.

۸. مواد آلوده‌کننده محیط اطراف خود را نام می‌برد.

۹. با توجه به تصویرهای کتاب، رفتارهای مختلف با محیط اطرافش را ارزیابی می‌کند.

۱۰. مفاهیم فرد، خانواده و اجتماع را با یکدیگر مقایسه و تفاوتشان را بیان می‌کند.

۱۱. نگرش خود را در مورد فعالیت‌های اجتماعی خود و دوستانش بیان می‌کند.

۱۲. مکان‌های تولیدی را که نیازهای اساسی زندگی او را تأمین می‌کنند، نام می‌برد.

۱۳. مفاهیم قناعت و اسراف را از طریق مقایسه توضیح می‌دهد.

۱۴. با استفاده از نمونه برنامه روزانه،

استفاده صحیح از زمان را نشان می‌دهد.

۱۵. مفاهیم (ارتش، پول ملی، رئیس‌جمهور و پایتخت) را تعریف می‌کند.

۱۶. نشان ملی را شرح می‌دهد.

۱۷. مقررات انضباطی داخل مدرسه را به شکل ساده شرح می‌دهد.

۱۸. نظر خود را در مورد وضعیت‌های مختل‌کننده حقوق خود و دوستانش بیان می‌کند.

۱۹. به آداب ارتباط بین انسان‌ها (معرفی کردن دوستان، احوال‌پرسی کردن، تبریک گفتن و پیشنهاد کمک کردن) عمل می‌کند.

۲۰. نظر انتقادی خود را در مورد رفتارهای دور از نزاکت بیان می‌کند.

۲۱. عوامل شکل‌دهنده اخلاق (رحمت، محبت به خانواده و وطن، نفرت از دشمن و اعتراف به اشتباه خود) را شرح می‌دهد.

۲۲. نظر خود را در مورد خصوصیات ضد اخلاقی (کینه، نفرت و لالایی‌گری) بیان می‌کند.

۲۳. درک خود را از نقش دین در شکل‌گیری اخلاق به نمایش می‌گذارد.

۲۴. با توجه به نمونه‌ها، وجود ادیان مختلف را توضیح می‌دهد.

۲۸. ملاحظات خود را در مورد روش زندگی سالم شرح می‌دهد.

۲۹. اهمیت انتخاب لباس متناسب با وضعیت هوا را به شکلی ساده توضیح می‌دهد.

۳۰. منابع واشیایی را که زندگی و سلامتی را به خطر می‌اندازند، می‌شناسد و در نظر می‌گیرد.

۳۱. چگونگی تبدیل شدن وسایل گازی و برقی، آتش‌زا، برنده و سوراخ‌کننده را به منابع خطرزا به شکل ساده توضیح می‌دهد.

۳۲. اشیاء و محل‌های خطرناک اطراف خود (محل‌های ورود ممنوع و مناطق محافظت‌شده گاز و برق) را نام می‌برد.

۳۳. مقررات عبور عابران (در محل‌های دارای خط‌کشی عابر پیاده و فاقد خط‌کشی) را شرح داده و عمل می‌کند.

۳۴. قواعد رفتار در وسایل نقلیه (اتوبوس، اتومبیل و قطار) را، مثل سوار شدن، پیاده شدن، خارج نکردن سر از پنجره، خارج نکردن دست از پنجره و ... شرح می‌دهد.

۳۵. وضعیت‌های فوق‌العاده را براساس طبیعی یا ساخت بشر بودن مجزا می‌کند.

۳۶. وسایل محافظت در برابر حوادث را با توجه به کاربردشان توضیح می‌دهد.

۳۷. در وضعیت‌های شبیه‌سازی شده، توانایی محافظت از خودش را به نمایش می‌گذارد.

پایه سوم ابتدایی

۱. رابطه بین موجودات و رویدادها را به شکل ساده شرح می‌دهد.

۲. برای یادگیری ویژگی‌های مواد و رویدادها، آزمایش‌های ساده‌ای انجام و نتیجه را توضیح می‌دهد.

۳. مفاهیم زمان، مکان و حرکت را به شکل ساده شرح می‌دهد.

۴. شکل‌های جغرافیایی (دریا، اقیانوس، جزیره و قاره) را با توجه به نشانه‌های آن‌ها از هم متمایز می‌کند.

۵. جهت‌های جغرافیایی را روی نقشه تعیین می‌کند.

۶. نقشه ساده‌ای از خانه و اشیای محل زندگی‌اش رسم می‌کند.

۷. گیاهان و حیوانات را براساس ویژگی‌های

نوعی گروه‌بندی می‌کند.

۸. نقش گیاهان و حیوانات را در زندگی انسان شرح می‌دهد.

۹. نقش اندام‌های حسی را در شناخت دنیای اطراف شرح می‌دهد.

۱۰. نقش پوشش گیاهی در بهبود محیط اطراف را شرح می‌دهند.

۱۱. نقش دولت آذربایجان در حفاظت از طبیعت را توضیح می‌دهد.

۱۲. روابط فرد- خانواده و فرد- اجتماع را شرح می‌دهد.

۱۳. مفهوم «جامعه» را بیان می‌کند.

۱۴. مفهوم «بودجه» را به شکل ساده توضیح می‌دهد.

۱۵. با توجه به شرایط داده شده، بودجه‌ای برای خانواده‌اش تنظیم می‌کند.

۱۶. «حقوق کودک» را شرح می‌دهد.

۱۷. حقوقی را که در خانه و مدرسه از آن برخوردار است، از دیدگاه کنوانسیون «حقوق کودک» شرح می‌دهد.

۱۸. مفهوم «احترام به حقوق دیگران» را بیان می‌کند.

۱۹. هنگام ارتباط با دیگران، قواعد نزاکت (قطع نکردن سخن دیگران، گوش دادن تا پایان سخن کسی که صحبت می‌کند، تشکر کردن از صحبت‌کننده و ...) را رعایت می‌کند.

۲۰. تفاوت‌های موجود در قواعد ارتباطات فرهنگی سایر کشورها را با قواعد آذربایجان تحمل می‌کند.

۲۱. ویژگی‌های اخلاقی شکل‌دهنده شخصیت انسان (سادگی، تواضع، صبوری، با اراده بودن و تسلط بر خود در شرایط سخت) را شرح می‌دهد.

۲۲. مفهوم خصوصیات ضداخلاقی (تکبر، ترس و خیانت) را بیان می‌کند.

۲۳. ماهیت دین را به شکل ساده شرح می‌دهد.

۲۴. ارزش‌های مورد نظر ادیان را شرح می‌دهد.

۲۵. دانسته‌های خود را در مورد وظایف اخلاقی، براساس نمونه‌های زندگی و هنرهای زیبا شرح می‌دهد.

۲۶. عوامل منفی تأثیرگذار بر سلامتی موجود در محیط اطراف را توضیح می‌دهد.

۲۷. عادات نامتناسب با روش زندگی

سالم را نام می‌برد.

۲۸. روش‌های پیشگیری از بیماری‌های همه‌گیر فصلی را توضیح می‌دهد.

۲۹. منابع و اشیای خطرناک برای زندگی و سلامتی را می‌شناسد و در نظر می‌گیرد.

۳۰. روش‌های استفاده ایمن از ابزارها و وسایل برقی و گازی، حرارتی، سوراخ‌کننده و برنده را توضیح می‌دهد.

۳۱. خطرات دست زدن به اشیای مشکوک و ارتباط با افراد ناشناس را شرح می‌دهد.

۳۲. تفاوت بین علامت‌های ضروری راهنمایی و رانندگی (خطار، ممنوعیت، اطلاع‌رسانی و سرویس) را بیان می‌کند.

۳۳. به قواعد رفتار در وسایل نقلیه عمل می‌کند

۳۴. وضعیت‌های فوق‌العاده را، با توجه به ویژگی‌های نوعی هر کدام، توضیح می‌دهد.

۳۵. روش‌های استفاده از وسایل محافظت در برابر حوادث را شرح می‌دهد.

۳۶. با توجه به شرایط محلی، مهارت‌های محافظت از خود را در وضعیت‌های فوق‌العاده، در موقعیتی شبیه‌سازی شده، به نمایش می‌گذارد.

پایه چهارم ابتدایی

۱. مطلب کوچکی در مورد ماهیت موجودات و رویدادهای طبیعی ارائه می‌دهد.

۲. نقش علم را در بهره‌برداری از منابع و رویدادهای طبیعی توضیح می‌دهد.

۳. مفاهیم «تور»، «صدا» و «انرژی» را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۴. موقعیت جغرافیایی آذربایجان را به شکلی ساده توضیح می‌دهد.

۵. مناطق آب و هوایی طبیعی کره زمین را به شکلی ساده توضیح می‌دهد.

۶. شکل‌های جغرافیایی را روی نقشه نشان می‌دهد.

۷. روابط بین طبیعت جان‌دار و بی‌جان را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۸. وظایف اقدام‌های حیاتی انسان را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۹. پروژه کوچکی در مورد بهبود محیط

زیست محل زندگی‌اش آماده و ارائه می‌کند.

۱۰. در مورد حفاظت از محیط زیست مطلب کوچکی آماده می‌کند و ارائه می‌دهد.

۱۱. جامعه آذربایجان را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۱۲. در مورد ویژگی‌هایی که انسان را به‌عنوان یک موجود اجتماعی مشخص می‌کند، مطلب کوچکی آماده و ارائه می‌کند.

۱۳. مفاهیم «مالیات» و «بودجه دولتی» را به شکلی ساده تعریف می‌کند.

۱۴. منابع تأمین بودجه دولتی و راه‌های هزینه‌کردن آن را نام می‌برد.

۱۵. مفهوم بیمه و اهمیت آن را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۱۶. ساختارهای دولتی (جمهوری، پادشاهی و دیکتاتوری) را با هم مقایسه می‌کند.

۱۷. نهادهای دولتی را نام می‌برد.

۱۸. وظایف نهادهای دولتی (سلامتی، مالیات، امور داخلی و دادگاه) را به شکلی ساده شرح می‌دهد.

۱۹. حقوق خود را به‌عنوان یک مصرف‌کننده به شکل ساده شرح می‌دهد.

۲۰. در مورد حقوق و وظایف خودش مطلب کوچکی آماده و ارائه می‌کند.

۲۱. با نگرشی انتقادی، قواعد نزاکت (توهین نکردن به شخصیت دیگران، به کار نبردن عبارات بی‌ادبانه، اعتراض نکردن خشونت‌آمیز، و نه گفتن به کارهای غیرقابل قبول) را رعایت می‌کند.

۲۲. مطلب کوچکی در رابطه با روابط فرهنگی آماده و ارائه می‌کند.

۲۳. در مورد کیفیت‌های اخلاقی خودش بحث و گفت‌وگو می‌کند.

۲۴. کیفیت‌های اخلاقی یکی از قهرمانان یک داستان، فیلم یا نمایش را توضیح می‌دهد.

۲۵. شخصیت‌های بزرگ دین اسلام را نام می‌برد.

۲۶. مطلب کوچکی در مورد زندگی و فعالیت‌های حضرت محمد (ص) آماده و ارائه می‌کند.

۲۷. ارزش‌های دینی را از خرافات متمایز می‌کند.

۲۸. در وضعیت‌های شبیه‌سازی شده، مهارت‌هایش را در مورد حفاظت و کمک‌های اولیه به نمایش می‌گذارد.

۲۹. در مورد وظایف اخلاقی در برابر وطن و خانواده مطلب کوچکی آماده و ارائه می‌کند.

۳۰. تأثیر منفی حالت‌های عصبی و دیگر تنش‌های هیجانی را روی سلامتی انسان شرح می‌دهد.

۳۱. با توجه به مثال‌های ارائه شده، مطلب کوچکی در مورد حفظ سلامتی آماده و ارائه می‌کند.

۳۲. تأثیر منفی عادت‌های بد را روی سلامتی خود و دیگران شرح می‌دهد.

۳۳. قواعد و اصول استفاده صحیح و ایمن از وسایل گازسوز، برقی، آتش‌زا، سوراخ‌کننده و برنده را رعایت می‌کند.

۳۴. با توجه به علائم هشداردهنده (برق فشار قوی، محدوده مین‌گذاری شده، خطر آتش‌سوزی، خطر مواد رادیواکتیو، خطر مواد سمی، رانش زمین، سقوط، سیل و علامت‌های ساحل) منابع خطرناک را از هم متمایز می‌کند.

۳۵. مطلب کوچکی در مورد قوانین رانندگی و قواعد استفاده از وسایل نقلیه آماده و ارائه می‌کند.

۳۶. مطلب کوچکی در مورد نتایج وضعیت‌های فوق‌العاده، آماده می‌کند و ارائه می‌دهد.

۳۷. توانایی استفاده از وسایل پیشگیری از حوادث را به نمایش می‌گذارد.

منابع

۱. راهنمای برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره آموزشی عمومی (۱۳۸۵). وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری، گروه مطالعات اجتماعی.
2. Ergun, Muemmer (2009). Azerbaijan Education System. Gazi University, Kas-tamonu
3. Rasizade.A. (2009) Life science and Accounting concept of the Azerbaijan Responsibility in the field system. Azerbaijan Respublikasinin Bas naziri, baki, no 9